

III
ТОМ

АБАЙДЫҢ «ТОЛЫҚ АДАМ» ІЛІМІ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ

Жанғара Дәдебаев

АБАЙ ІЛІМІ

Астана
2023

ӘОЖ 821.512.122.0
КБЖ 83.3 (5Қаз)
А13
Д20

«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ
Ғылыми кеңесінің
(2023 жылғы 11 қазандағы кезектен тыс мәжілісінің №4 хаттамасы)

Пікір жазғандар:
ПІРӘЛІ Г., филология ғылымдарының докторы, профессор
ТҰРЫСБЕК Р., филология ғылымдарының докторы, профессор
МҰСАҰЛЫ Л., филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Жоба жетекшісі:
СЫДЫҚОВ Е., ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор

Арнайы редакторы:
ШӘРІП А., ҚР Ұлттық Ғылым академиясының корреспондент мүшесі, филология ғылымдарының докторы

А13; Д20. «Абайдың «Толық адам» ілімі және қоғамдық сананы жаңғырту» – Т.3. **Дәдебаев Ж. «Абай ілімі».** Талдаулар, ойлар мен толғаныстар. Ғылыми еңбек. – Алматы: «Алгорифм», 2023 – 318 б.

ISBN 978-601-337-752-0
ISBN 978-601-337-912-8

«Абайдың «Толық адам» ілімі және қоғамдық сананы жаңғырту» сериясының – 3-томы ретінде ұсынылып отырған филология ғылымдарының докторы, профессор Жанғара Дәдебаевтың «Абай ілімі» атты ғылыми еңбегінде Абай ілімінің өзекті мәселелері қарастырылған. Зерттеу еңбек өзара байланысты мынадай үш бөлімнен тұрады: Абайдың толық адам ілімі концепциясы; Абай ілімінің негіздері; Абай ілімінің өзекті өрімдері.

Автордың «Абай ілімі» зерттеуі – қазіргі абайтану ғылымының дамуына қосылған елеулі үлес.

Кітап жоғары оқу орындарында білім алушы жастарға, жас ғалымдарға, оқытушылар мен мамандарға арналған. Зерттеу нәтижелері жоғары оқу орындарының білім алушы жастарына арналған оқулықтар мен оқу құралдарын дайындау барысында, Абай ілімі саласында ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуде пайдалы болмақ.

ISBN 978-601-337-752-0
ISBN 978-601-337-912-8

© ҚР ҒЖБМ Ғылым комитеті, 2023
© Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2023
© Дәдебаев Ж., 2023

АҢДАТПА

Қазіргі таңда өркениеттер тоғысы мен мәдениетаралық диалогте ой бәйгесінің орны айрықша. Халыққа жол сілтер кемел ой айтқан, заманынан озып парасат пен көркемдік биігіне көтерілген, шығармашылық мұрасы қай уақытта да өміршеңдігін жоғалтпаған алыптар – ұлттың мақтанышы мен тірегі. Қазақ елі тарихында сондай тұлға – Абай Құнанбайұлы.

Халқымыздың сөзін Абайдан бастап, ойын ақын сөздерімен сабақтауында да терең мән бар. Тарихтың талай-талай қиын кезеңдерінде Абай өз халқының адастырмас рухани темірқазығы, жаңылдырмас көркемөнер бағдары бола білді. Тәуелсіз Қазақстанның мемлекетшіл жаңару идеясы ұлы ақынның көзқарасымен үндесіп жатқаны баршаға белгілі.

Жаһандану заманында біз әлемді тек ақыл-ой, парасатты пайым арқылы ғана мойындата аламыз. Ал әлемдік бәсекеге сай білім алу интеллектуалды ұлт қалыптастыруға жол ашады. Бұл ретте ұлы ақын білікті ел болуға, алған білім мен жиған тәжірибені халық игілігіне жұмсауға шақырады.

Абай жалғыз әдебиеттің ғана ауқымына сыймайды. Ол – күнделікті тіршілігіміздің бастап, биік адамгершілікке дейінгі аралықты тегіс қамтитын жан-жақты құбылыс. Сондықтан да Абайды зерттеуді тек әдебиет-

танушы, тарихшы ғалымдардың мойнына жүктеп қоюға болмайды.

Абай Құнанбайұлының шығармашылық мұрасын қазіргі заманғы Қазақстанның басымдықтары арнасында әлеуметтанулық тұрғыдан зерттеу – бүгінгі күннің өзекті мәселесі және ақын шығармашылығын әлемдік өркениеттер ауқымында қарастырудың айрықша жолы.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың «Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан», «Абай – рухани реформатор» бағдарламалық мақалалары осы зәруліктің түйінін тарқатты. Аталған еңбектерде ақын мұрасының мұраты мен мүддесін бүгінгі қоғамның қажетіне жаратып, жас ұрпақты рухани жетілдіру құралына айналдыру күн тәртібіне қойылды. Осы міндетті орындау мақсатында «Қазіргі Қазақстан және Абай Құнанбайұлының мұрасы қоғамдық-гуманитарлық ғылымдар аспектісінде» әлеуметтанулық зерттеу жобасы ұсынылды. Бұл жоба Үкімет тарапынан қолдау тауып, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Мемлекет басшысының бастамасымен ашылған «Абай академиясы» ғылыми-зерттеу институтына жүктеді.

Соған орай «Абай академиясы» ҒЗИ ғалымдары ойшыл ақынның әдеби мұрасын адам мен қоғам, білім мен ғылым, дін мен дәстүр, мемлекет пен билік, тіл мен мәдениет бағыттары аясында жаңаша зерделеу арқылы ұлы ақынды бәсекеге қабілетті қоғам құру мен

интеллектуалды ұлт қалыптастырудың темірқазығы ретінде жан-жақты насихаттауды қолға алды және жалпы Қазақстан қоғамына арналған танымдық басылым үлгілерін әзірлеп, басып шығаруды мақсат етті.

Тұтастай алғанда, бұл кешенді жоба «Абай мұрасы және қазақстандық қоғамның мәдени құндылықтары», «Абайдың «толық адам» ілімі және қоғамдық сананы жаңғырту», «Абай шығармашылығы және қазіргі қазақ әдебиетінің қалыптасуы», «Абай шығармаларының тілі және қазіргі тіл білімінің мәселелері», «Абай мұрасы контекстінде қазақстандық патриотизмді қалыптастыру» т.б. арнайы сериялармен бірнеше томнан тұратын ғылыми-танымдық басылымдарды зиялы қауымға, ғылыми ортаға, барлық деңгейдегі білім алушылар мен көпшілік әлеуметке ұсынады.

«Қазіргі Қазақстан және Абай Құнанбайұлының мұрасы қоғамдық-гуманитарлық ғылымдар аспектісінде» жобасының «Абайдың «толық адам» ілімі және қоғамдық сананы жаңғырту» сериясының 3-томына филология ғылымдарының докторы, профессор Жанғара Дәдебаевтың «Абай ілімі» атты ғылыми еңбегі енді.

Мұнда Абай ілімінің өзекті мәселелері қарастырылған. Ғылыми-танымдық басылымдарды баспаға дайындау жұмыстарына Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің жетекші ғалымдарынан жасақталған арнайы шығармашылық

топ, сондай-ақ еліміздегі абайтанушы ғалымдар жүзеге асырды және оларға редакциялық алқа, жобаның ғылыми жетекшісі, ғылыми және жауапты редакторлар, ғалым-сарапшылар басшылық жасады.

Маңызы жоғары күрделі жобаның аясында танымдық басылымдардың жарыққа шығуына қолғабыс еткен әріптестердің баршасына ризашылығымды білдіремін.

Ерлан Сыдықов,
академик, жоба жетекшісі

МАЗМҰНЫ

АҢДАТПА..... 7

КІРІСПЕ..... 11

Бірінші бөлім. Абайдың толық адам ілімі концепциясы..... 13
Бірінші тарау. Мекемтас Мырзахметұлы – Абайдың толық адам ілімін негіздеуші..... 14
Екінші бөлім. Абай ілімінің ілкі негіздері..... 33
Бірінші тарау. Бағзы заман бастаулары..... 34
1. Шығыс Азия шырағы..... 34
2. Сократтың сорабы..... 56
3. Эллада данышпаны..... 74
4. Дана Хикар даналығы..... 91
Екінші тарау. Туған әдебиет нәрі..... 111
1. Дәстүрлі таным арналары..... 111
2. Құтты білік қасиеттері..... 130
Үшінші бөлім. Абай ілімінің өзекті өрімдері..... 151
Бірінші тарау. Құндылықтар мен құмарлықтар..... 152
Екінші тарау. Дос пен достық..... 184
Үшінші тарау. Қабылдау мен пайымдау..... 203
Төртінші тарау. Қайғы мен ыза қысымы..... 234
Бесінші тарау. Өмір мен өлім жайы..... 254
Алтыншы тарау. Табиғат тынысы..... 268
Жетінші тарау. Метапоэтика мәні..... 294

ҚОРЫТЫНДЫ..... 317

«АБАЙДЫҢ «ТОЛЫҚ АДАМ» ІЛІМІ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ»
сериясы, 3-том

Жанғара Дәдебаев

АБАЙ ІЛІМІ

Баспаға дайындағандар:
СМАҒҰЛОВА А., ф.ғ.к.
ҚАЖЫМҰРАТ А., докторант

Кітап мұқабасында
ҚР Суретшілер одағының мүшесі
ДӘУРЕН ҚАСТЕЕВТІҢ
иллюстрациялық суреті негізге алынды

Техникалық редакторы және беттеуші
Д. НУРУШЕВА

ISBN 978-601-337-752-0

ISBN 978-601-337-912-8

«Алгорифм» баспасында
тапсырыс берушінің дайын файлдарынан басылды.
Алматы қ. Бөгенбай батыр к-сі 86/47.

*Қатты мұқабада.Пішіні 60*90*
Қаріп түрі «Times»
Таралымы 20 дана